

MELCHIOR LORCK I DANMARK –

Spekulationer og et par genfundne dokumenter

Af Mikael Bøgh Rasmussen

***Melchior Lorck in Denmark - Deliberations and a Couple of Recovered Documents:** In his youth the artist Melchior Lorck went abroad to become an accomplished artist that could serve the Danish king. However, it would take 32 years before he returned to join the cultural flowering under the auspices of King Frederik II, of which also Tycho Brahe formed part. However, he was dismissed after only three years and appears to have produced next to nothing for the king. This contribution attempts to trace the artist's contacts with the Danish kings over the years abroad, to speculate about the reasons for the long delay and for the lack of works for the king when he was finally employed. It also presents three previously unexplored sources relating to the career of the artist.*

Da Melchior Lorck (1526/1527–1588) i 1548 fik et kongeligt stipendium til at drage sydpå for at fuldbyrde sin uddannelse til kunstner var én af forudsætningerne, at han skulle vende hjem efter fire år og tjene den danske konge.¹ Han var en investering. Men der skulle gå godt tredive år før Lorck opfyldte sin pligt. Først i 1580 vendte han tilbage og lod sig hverve som “maler och contrafeiger” hos Frederik II.

Da Lorck rejste ud i 1548 var Danmark stadig præget af efterveerne af Grevens Fejde og den nyligt indførte Reformation og den kunstneriske produktion var ikke særligt omfattende. Da han vendte hjem i 1580 var Danmark midt i en kunstnerisk blomstringstid, hvor kongen satsede på en storslået selvscenesættelse og brug af kunst og arkitektur til at styrke sin reputation. I de mellemliggende år var der gentagne gange kontakt mellem den danske konge og Lorck, men et egentligt arbejdsforhold blev altså først etableret efter mange år. Da det endelig lykkedes, blev det kun kortvarigt.

¹ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 22. marts 1548.

Blandt de dominerende skikkelser i kunstneriske blomstring under Frederik II var den flamske maler Hans Knieper, der kom til at stå for en væsentlig del af Kronborgs udsmykning, bl.a. de 43 såkaldte Kronborgtapeter til den store dansesal, hvoraf 15 stadig er bevaret. Knieper arbejdede for Frederik II fra 1577 til sin død i 1587.

Den anden vigtige skikkelse i disse år var den ligeledes nederlandske billedhugger Johan Gregor von der Scharidt, der kom til landet i 1576. Han arbejdede bl.a. nært sammen med Tycho Brahe på Hven i planlægningen og udsmykningen af Uranienborg og døde formentlig dér i 1591.

Lorck kom slet ikke til at spille en tilsvarende rolle. Hans ansættelse blev kun kortvarig, fra 1580 til 1583, og han lavede stort set intet for kongen, ser det ud til.

Historien er fortalt før. Ikke desto mindre skal det i det følgende forsøges endnu engang at opridse de tidspunkter, hvor kontakten blev etableret, og samtidig at komme med nogle bud på, hvorfor den først så sent fik et resultat, og hvorfor dette blev så magert, som det blev. Det er en historie om et klientforhold, der gang på gang forstyrres og i sidste ende skuffes. Og det er en historie om misforholdet mellem kunstneriske ambitioner, gensidige forventninger og praktiske muligheder, heriblandt ind imellem dårlig timing.

Hovedfokus i litteraturen om Lorck har naturligt nok været på hans ophold i Konstantinopel/Istanbul i 1555–1559 og på de mange billeder han skabte med det som baggrund. Hans danske karriere er ikke nær så vigtig og har følgelig ikke fået samme opmærksomhed. Alligevel mener jeg, at den måske nok kunne fortjene en fornyet behandling, om ikke andet så for at præcisere hvad vi ved og ikke ved. Det er samtidig en lejlighed til at præsentere tre genfundne dokumenter vedrørende Lorck, som ganske vist ikke har været ukendte, men enten ikke har været inddraget i Lorck-forskningen eller kun har været kendt andenhånds. Og jeg vil ved samme lejlighed tillade mig at spekulere og fremkomme med forskellige mulige – omend udokumenterbare – forklaringer på, hvorfor forløbet blev som det blev.

Ouverturer

I de 32 år Lorck var væk eller holdt sig væk fra den danske konge, fra 1548 til 1580, var der flere forsøg fra begge sider på at etablere kontakt og gentagne forsøg fra Lorcks side på at få en ansættelse eller en understøttelse fra den danske konge.

For at begynde med stipendiet fra 1548: Christian III ser ud til at have været temmelig irriteret over sin protegés manglende troværdighed, da denne ikke som lovet vendte hjem for at tjene kongen i 1552. Lorck havde en arv til gode i Flensborg, muligvis fra hans mor, der døde 1542, da han var ca. 15 år og altså ikke myndig. Den søgte han nu udbetalt i en sag – en tvist, ser det ud

til – med sin ældre søster, Anna. Kongen pålagde byens råd at lade sagen hvile til han vendte hjem og opfyldte sine forpligtelser.² Det gjorde han ikke. Om Christian III simpelthen opgav ham eller om han fik nys om, at hans investeringsobjekt var trådt i kejserens tjeneste som del af et gesandtskab til Tyrkiet og at han derfor ikke ønskede at røre ved sagen for det gode forholds skyld, ved vi ikke.

Da Lorck kom til Wien efter opholdet i Østen sidst i 1559 var Christian III død samme år. Men kongens bror, hertug Hans den Ældre, havde forbindelser i Wien og fik nys om, at kunstneren, der skyldte Danmark en tjeneste, var til at få fat på. Hertug Hans sendte besked til Lorck i august 1560 og bad om portrætter af herskere til udsmykning af sit nye slot Hansborg i Haderslev – en imponerende bygning på størrelse med det senere Kronborg.³ Lorck svarede høfligt, men gjorde intet.⁴ Man kan forestille sig, at han på dette tidspunkt forsøgte at skaffe sig en position ved et af hofferne i Wien og derfor ikke var voldsomt fristet af at bruge sin tid på værker til Haderslev. I Wien var der i hvert fald mulighed for at blive til mere end en mindre betydningsfuld hertugs portrætleverandør. Eller måske magtede han ikke opgaven? Selvom Lorck var en glimrende tegner og grafiker, overbeviser det eneste sikre maleri vi har fra hans hånd⁵ ikke om hans maleriske kunnen.

1563

Ved årsskiftet 1562–1563 var pludselig nyt fra kunstneren. I en nytårshilsen til hertug Hans bad han om penge – 100 rigsdaler – og skrev, at han allerede havde malet en række portrætter, som hertugen kunne lade hente i Wien for at se, om han ville have flere.⁶ Ti dage senere sørgede Lorck også for at sende hertugens nevø, Frederik II, en hilsen. Han sendte desuden 10 eksemplarer af sine to hidtidige mesterværker, brystportrætterne af den osmanniske Sultan Süleyman og en (i øvrigt ukendt) persisk gesandt i Konstantinopel ved navn Ismail.⁷ Med brevet fulgte også hans selvbiografi, der er en blanding mellem et CV, en reklame for hans evner, og en indirekte undskyldning for at have holdt sig væk så længe. Han havde haft (så meget) mere vigtigt at se til.⁸

² Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 14. juli og 20. oktober 1552

³ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 12. august 1560.

⁴ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 1. november 1560.

⁵ *Madonna med barnet omgivet af den lille Johannes og to engle, hvoraf den ene bringer et scepter og kroner Maria med en laurbærkrans*, 1552, olie på træ, Statens Museum for Kunst, inv. nr. KMS 4099.

⁶ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 10. januar 1563.

⁷ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 20. januar 1563.

⁸ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 1. januar 1563.

Om Hans den Ældre fik sine portrætter vides ikke; de kunne være gået til, da Hansborg nedbrændte 1644 under Torstenssonkrigen. Frederik II var derimod tilsyneladende glad for gaven og bar ikke nag for de mange års manglende efterrettelighed i forhold til aftalen med hans far. 12. april 1563, få uger før udbruddet af Den Nordiske Syvårskrig, bevilligede kongen den ret betydelige sum af 200 rigsdaler til Melchior Lorck.⁹ De udbetaltes til hans yngre bror, Andreas, der samme år var tiltrådt en tjeneste som betroet diplomat hos Frederik II.¹⁰ Andreas skulle bringe pengene til Wien og om end vi ved, at han rejste på missioner til både Rostock, Braunschweig og Dresden, har vi ingen oplysninger om, at han skulle have fuldført denne mission. Andreas skulle senere vise sig at være både utroværdig og vidtløftig og kan meget vel have beholdt pengene selv.

I mellemtiden var Melchior Lorck kommet nærmere til kejserhoffet og universitetet i Wien. I januar 1563 blev han valgt til at stå for en stor del af den kunstneriske iscenesættelse af den nyvalgte arvtager til kejsertitlen, Maximilian II's, indtog i Wien 16. marts.¹¹ Efter et par års frugtesløse anstrengelser på at slå igennem på baggrund af sine tyrkiske erfaringer havde Lorck ved årsskiftet måttet forsøge at vende hjem til Danmark, men umiddelbart efter tilnærmelserne til den danske konge, overhalede begivenhederne i Wien disse planer indenom. Da Frederik II bevilligede den storslåede gave i april var han *anderswo engagiert* eller håbede i hvert fald på at blive det.

Opgaven i Wien var en succes og Lorck syntes at kunne se frem til nye muligheder. Både han, Andreas og hans to øvrige brødre Balthasar og Caspar blev året efter, 22. februar 1564, af kejser Ferdinand I ophøjet i adelsstanden.¹² Caspar havde tjent kejserens bror og forgænger, Karl V, Melchior havde tjent både Ferdinand I og dennes søn og udvalgte efterfølger, Maximilian II, og Andreas var Frederik II's udsending til kejserens nevø, Filip II af Spanien. Gode kontakter, en ophøjelse, et forestående tronskifte i Wien; alt pegede på gode fremtidsudsigter. Danmark kunne vente lidt endnu. Desuden var Danmark nu i krig, og det, der udviklede sig til Den Nordiske Syvårskrig blev stadig længere og dyrere, så der var hverken tid eller råd til megen kunst i nord. Melchior Lorck blev dog ikke ansat ved den nye kejsers hof som kunstner – man havde folk som Giuseppe Archimboldo og Jacopo Strada – men derimod som æreslivvagt, som *hartschier*. I den funktion var han bl.a. med Maximilian II i Ungarn under det felttog mod tyrkerne, hvor Sultan Süleyman døde i 1566.

⁹ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 12. april 1563.

¹⁰ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 14. april 1563.

¹¹ Se bl. a. Rasmussen 2017 og Fischer, Bencard & Rasmussen (under udgivelse, 2017), kat.nr. 1563, 1–5.

¹² Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 22. februar 1564 (a–c).

1566

Samme år døde hans ældste bror Caspar under krigen i Sverige. Melchior Lorck fik 1. december 1566 lov af kejseren til at drage til Danmark for at gøre krav på arven efter Caspar. Maximilian II skrev endda et personligt brev i den anledning til Frederik II.¹³ Men som i 1563 var timingen for en tilnærmelse forkert, ser det ud til, blot på en anden måde. Andreas Lorck, hvis stjerne hos Frederik II havde været stærkt stigende siden 1563, og som havde fået et fornemt hus på Amagertorv og et kannikedømme i Roskilde som tegn på kongens anerkendelse, var i 1565 blevet sendt til Gascogne for at hyre kavaleri til brug mod svenskerne. Han mislykkedes med foretagendet, men brugte de penge han havde fået til det, og faldt i unåde. I november 1566, umiddelbart før Melchior drog mod Danmark, fratog kongen Andreas alt, hvad han havde givet ham og afskedigede ham. Andreas, der var notorisk illoyal, en fantast og projektmager, lå ikke på den lade side, men gik allerede omkring det tidspunkt, hvor Lorck rejste til Danmark, over til svenskerne. Han skulle også for dem blive en besværlig herre, der bl.a. i samarbejde med paven planlagde en katolsk polsk-svensk erobring af Norden, hvor han selv skulle blive vicekonge af Danmark (!). Han endte med at blive halshugget som landsforræder i Stockholm i 1584.¹⁴

Andreas' fald fra nåde har formentlig været grunden til at Melchior Lorck enten standsede i Flensborg og vendte om eller kun nåede til Hamborg, hvor han mere eller mindre stabilt slog sig ned i de kommende år. Vi ved ikke om nogen henvendelser til Frederik II før otte og et halvt år senere, 19. maj 1575.¹⁵

1575

Lorck blev allerede i 1567 ansat af byen Hamborg, der kunne bruge de evner som topograf og som arkitekt, han havde erfaring med fra hhv. Konstantinopel og Wien. Han boede i byen med afbrydelser indtil 1575 og blev endda forlovet her. I 1573–1574 arbejdede han i længere tid i Nord-europas kunst- og bogtrykkerhovedstad Antwerpen, hvorfra så mange af de kunstnere, der kom til at arbejde for Frederik II – herunder også Hans Knieper – kom fra. Hans kontakter var gode, hans planer store, og igen så fremtiden for en stund lys ud. Men den spansk-nederlandske krig spidsede til, Lorck følte sig som protestant på usikker grund, og han havde stadig forpligtigelser i både Hamburg og Wien, men han rejste ret pludseligt fra sine lovende

¹³ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 1. december 1566.

¹⁴ For en kort redegørelse for Andreas Lorcks biografi, se Gillingstam (1982–1984). Se også Helk 1982. Han omtales i forbindelse med de katolske erobningsplaner hos Helk 1966. Hovedkilden til Lorck-familiens biografi er stadig Lorck-Schierning 1949.

¹⁵ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 19. maj 1575.

entrepriser. Hans hamborgske projekter sluttede efter langvarige trakasserier om pengene, mens planerne i Antwerpen – først og fremmest en udgivelse af en omfattende illustreret beskrivelse af det osmanniske rige – indtil videre blev sat i bero. I 1575 begyndte en ansættelse i Danmark igen at virke tillokkende.

Rygterne om Frederik II's kunstneriske satsning på denne tid nåede formentlig Lorck ret hurtigt. De var formentlig kendte både i Antwerpen og Hamburg. Han ser også ud til at have haft direkte eller indirekte kontakt til Frederik II's slesvig-holstenske statholder og spindoktor Henrik Rantzau, en af tidens store kulturelle mæcener, med hvem han delte en række bekendtskaber og interesser.¹⁶ I denne forbindelse er et dokument, der ikke tidligere har været inddraget i Lorck-forskningen, dukket op. Til Rantzaus og Lorcks fælles bekendte hørte bl.a. Georg Braun og Frans Hogenberg, til hvis berømte bybeskrivelser i *Civitates Orbis Terrarum* Rantzau bidrog med prospekter og oplysninger. Hertil bidrog Melchior Lorck muligvis også. Lorck fremhæves i hvert fald i beskrivelsen af hans hjemby Flensborg i førsteudgaven fra 1574 som byens berømteste søn. Brauns og Hogenbergs kendskab til Lorck kan stamme fra deres kontakt til geografen Abraham Ortelius i Antwerpen,¹⁷ med hvem Lorck netop disse år stod i nær forbindelse. Og deres oplysninger om kunstneren synes at afspejle Lorcks egen selvbiografi, der samme år blev publiceret i Antwerpen.

Men Lorcks navn optræder også i den del af Rantzaus bevarede korrespondance med Georg Braun (latiniseret: Georgius Fuscus), der befinder sig i afskrift på Kiels universitetsbibliotek og ikke tidligere har været fremdraget i denne sammenhæng.¹⁸ Vi kender kun de breve, som Rantzau modtog, ikke dem han skrev. Det fremgår af et brev fra Braun til Rantzau, dateret 7. marts 1587, at Rantzau i forbindelse med en nyudgivelse af *Civitates* havde bidraget med en række nye billeder og tekster vedrørende de danske byer. Imidlertid kunne Braun ikke inddrage alt. Bl.a. havde han allerede sørget for, at Melchior Lorck, som han altid havde beundret, var blevet behørigt omtalt i den allerede udgivne beskrivelse af Flensborg.¹⁹ Rantzau havde åbenbart påpeget vigtigheden af at få Lorck med i omtalen af de danske byer. Det fremgår det ikke klart af korrespondancen, om Lorck på dette tidspunkt – i 1587 – stadig var i live.

¹⁶ Zeeberg 1996, Zeeberg 1998, Zeeberg 2003.

¹⁷ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 10. oktober 1574; Fischer, Bencard & Rasmussen (under udgivelse, 2017), kat.nr.. 1574,5.

¹⁸ Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Universitätsbibliothek, Cod. ms. SH 388: Epistolae illustrium et litteratorum 1.) ad Henricum Rantzovium 93, ab anno 1570–1587; 2.) ad Joh. Meursium 34, 86–88. Brevet omtales hos Bertheau 1891, særligt 312.

¹⁹ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. udateret 1574 (b).

Selv var Lorck i Flensborg 19. maj 1575, da han skrev det førnævnte brev. Hvad han lavede dér, vides ikke, men måske var han endnu engang i byen i håb om at få udløst sin gamle arv. I Flensborg ville han utvivlsomt have hørt om Frederik II's nye satsninger inden for byggeri og kunst.

Brevet fra Flensborg kendes indtil videre kun i afskrift; en søgning efter originalen i i Tyske Kancelli har hidtil vist sig resultatløst. Kongens svar kendes heller heller. Og allerede få uger senere, 13. juni, var Lorck tilbage i Hamburg, hvor han aflagde ed i en retssag.²⁰ Det ser altså ud til, at Lorcks tilnærmelser løb ud i sandet i denne omgang. Det kan der være flere årsager til.

Måske har Lorck, der med brevet sendte en række kostbare bøger, bl.a. med dedikationer og digte til eller om ham selv fra nogle af tidens førende kunstnere og digtere, været lidt for direkte i den bøn om penge, som brevet også indeholdt. Frederik II havde jo allerede én gang, i 1563, foræret ham 200 rigsdaler uden at få noget som helst til gengæld, så måske valgte han at ignorere henvendelsen af den grund.

En anden grund kunne være, at Lorck stadig var ansat hos kejser Maximilian II og at Frederik II derfor ikke uden videre kunne gøre brug af ham. Da Maximilian i 1566 sendte brev til ham vedrørende arven efter Caspar Lorck bad han samtidig om, at Melchior så hurtigt som muligt måtte blive sendt hjem til Wien igen. Maximilian havde altså allerede én gang markeret, at Lorck arbejdede for *ham* og at han ikke ville af med ham.

Om Lorck tog tilbage til Hamburg eller Wien ved vi ikke. Vi ved kun, at han de næste år stadig modtog gage for sin tjeneste som *hartschier*. Da Maximilian II var død 12. oktober 1576, og da Lorck stadig fik løn i 1577,²¹ må han have fortsat i tjenesten under den ny kejser, Rudolf II. Men noget synes at have været i gære. I 1576 fik han produceret hele 36 træstokke efter tegninger af tyrkiske motiver, og i den fremtrædende historiker Hubert Goltzius' bog om romerske mønter trykt i Brügge samme år blev han i tre digte rost for sit imponerende forfatterportræt. Året efter modtog han en lang dedikation fra bogtrykkeren Sigismund Feyerabend i Frankfurt am Main, der håbede at udgive noget af hans materiale. Af dedikationen, dateret 28. august 1577, synes det at fremgå, at Lorck på dette tidspunkt var i Flensborg igen.²² I øvrigt synes han nu at være gået i stå. Fra årene 1577–1579 kender vi kun tre træsnit, ikke andet. Det virker som om han var ved at omlægge sit liv: I marts 1578 ansøgte Lorck kejseren om et gods ved navn Gupfern, der hørte under den schlesiske administration.²³ Noget tyder derfor på, at Lorck søgte

²⁰ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 13. juni 1575.

²¹ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 24. april 1577.

²² Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 28. august 1577.

²³ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 7. marts 1578 (a) + (b).

væk fra hoffet og håbede på en anden måde at forsørge sig på. Da han i marts 1579 fik afslag på ansøgningen søgte han da også sin afsked. Den blev bevilliget i juni 1579, fulgt af en tilkendelse af livslang pension på 52 rhinske gylden årligt i juli samme år. 17. september 1579 fik han sine sidste 25 måneders løn udbetalt.²⁴ Dernæst gik turen nordpå igen.

1580–83

Det næste vi hører til Lorck er fra de danske Rentemesterregnskaber. Heri hedder det, at han blev “anthagen aff Konn: May: for én Maler och Contra-feiger thennd 19 february 80.”²⁵ Endelig var han blevet ansat ved den danske konge! Spørgsmålet er så, hvad han egentlig lavede, mens han var ansat.

Vi kan se, at han skulle tildeles en årlig gage på 100 rigsdaler, det samme som Hans Knieper fik lovning på ved sin ansættelse som maler i januar 1578, dvs. før han overtog hovedansvaret for Kronborgtapeterne.²⁶ Med sin årlige pension på 52 rhinske gylden oveni havde han dermed et udmærket udkomme. Vi kan af regnskaberne se, at han fik udbetalt hele sin årsløn én gang, nemlig 22. februar 1581.²⁷ I oktober 1580 havde han fået yderligere 100 rigsdaler “på regnskab”.²⁸ Muligvis blev lønnen forhøjet i 1581, for oktober fik han 100 rigsdaler “paa hans Besoldning” for perioden 19. februar til 19. august, og 15. februar 1582 fik han 12 rigsdaler udbetalt af lønnen fra 19. august 1581 til 19. februar 1582,²⁹ 9. marts yderligere 20 rigsdaler, og 11. maj endnu 28 rigsdaler, stadig for samme halvår, hvorved hele lønnen angives som udbetalt for perioden.³⁰ I 1581 var årslønnen altså 150 rigsdaler. Det næste halve år, fra 19. februar 1582 til 19. august 1582 fik han derimod kun udbetalt 22 rigsdaler.³¹ Og endelig fik han 4. marts 1583 udbetalt 50 rigsdaler for perioden 19. august 1582 til 19. februar 1583.³² 1582 var hans løn altså kun 72 rigsdaler. Lorck fik dermed i alt 422 (432) rigsdaler udbetalt, og det ser ud til, at samtlige poster – måske med undtagelse af den første udbetaling “på regnskab” – opfattes som udbetalinger af årsløn. Han burde kun have fået 300 rigsdaler, hvilket betyder, at der enten var rod i regnskaberne, eller at Lorck havde fået lidt ekstra for, hvad han faktisk afleverede til kongen. Det

²⁴ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. marts, 15. juni, 9. juli (a)–(c), 17. sept. 1579.

²⁵ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 19. februar 1589..

²⁶ Friis 1872–78, særligt 306.

²⁷ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 22. februar 1581.

²⁸ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 30. oktober 1580.

²⁹ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 5. oktober 1581; 15. februar 1582.

³⁰ De i alt 60 rigsdaler for halvåret 19. august 1581 til 19. februar 1582 noteres dog at svare til 50 “gamle daller”. Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 9. marts og 11. maj 1582.

³¹ Det skete den 9. august. Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 9. august 1582.

³² Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 4. marts 1583.

sidste fremgår bare ikke, ligesom der ikke er nogen forklaring på, hvorfor han det sidste år fik en lavere løn.

Det er det sidste sikre vi hører om Lorck. Regnskabsposten slutter: “hanndt aff Konn: Mayt bleff opschreffuen.” Lorck var blevet sagt op. Det skete i en skrivelse fra Frederik II til rentemesteren Christoffer Valckendorff, dateret Koldinghus 10. november 1582, tilsyneladende foranlediget af en almindelig gennemgang af hoffets ansatte.³³ Det fulde brev kendes ikke. Gehejmearkivar C. E. Voss (1726–91), der lavede en udskrift fra det, har noteret kilden som “Ex. Registr. Reg. Fr. No. 76”, men det har ikke været muligt at opspore den originale kilde. Vi har altså ikke brevet fulde ordlyd, der muligvis kunne have givet os en forklaring på, hvad grunden til opsigelsen var.

Ikke desto mindre: Hvis vi ser på, hvad vi egentlig ved Lorck lavede for Frederik II, mens han var ansat som hans maler og kontrafejer, er det forbavsende lidt, og heri kan grunden jo nok ligge. Ét træsnit og ét kobberstik er, hvad vi kan tilskrive denne ansættelse på i alt tre år: Et træsnit fra 1580, der tydeligvis har forbindelse til den genetablerede Elefantorden (**fig. 1**), og det store ovale kobberstukne brystbillede af Frederik II, der er dateret 1582 (**fig. 2**).³⁴ Og så bruges han til et enkelt vurderingsarbejde. Af Øresundstoldregnskaberne fremgår, at Lorck i 1580 – hvornår nævnes ikke – var på Kronborg for at besigtige Hans Kniepers malerier til “hanns Maytt: eygett Camer”, for dér sammen med den antwerpenske købmand Johan Maria Borcht, som jævnligt indtil ca. 1600 fungerede som faktor, herold og diplomat for de danske konger, at vurdere om arbejdet var færdigt og betalt.³⁵

422 rigsdaler var mange penge for to grafiske blade og en udtalelse. Nu kan det jo være, at Lorck faktisk leverede mere end vi ved af i dag. Eventuelle malerier kan være gået tabt ved forskellige slotsbrande, f.eks. på Kronborg 1629, på Hansborg 1644, på Christiansborg 1794 og 1884, på Koldinghus 1808 eller på Frederiksborg 1859. De kan også have været bytte for svenskernes plyndring af sidstnævnte i 1659. Noget af det vi positivt ved brændte var en række tyrkiske sultanportrætter, men hvorvidt de var af Lorck er usikkert.³⁶

Går vi ud fra, at Lorck faktisk ikke lavede andet end de to stykker grafik for kongen er dennes afskedigelse af ham forståelig nok. Men hvad bestilte han så?

³³ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. 10. november 1582.

³⁴ Fischer, Bencard & Rasmussen (under udgivelse, 2017), kat.nr. 1580,1 & 1582,1.

³⁵ Rigsarkivet, Reviderede Regnskaber, Øresundstoldregnskaber, pakke 23, Indtægt og udgift (David Hansen) 1580, 839, jf. også Friis 1872–1878, 308, dog uden præcis kildeangivelse. Posten var endnu ikke verificeret i Fischer, Bencard & Rasmussen 2009.

³⁶ Spengler 1827, 493–494: “Melchior Lorichs [...] 791. Amurath I. [...] 792. Mahomet II.” Begge angives som malet på lærred, 44 x 33 tommer (mål omregnet).

Det kan vi i hvert fald til en vis grad svare på. Af de mange træsnit med tyrkiske emner, hvortil han fik skåret trykstokke til brug for sin planlagte store udgivelse om det osmanniske rige, er de 69 fra årene 1580–1582. Der skete virkelig noget på den front, og det er ikke svært at forestille sig, at Lorcks opmærksomhed har været rettet mere mod hans eget projekt end mod kongens. Kunne Lorck have spillet sit førhen prøvede spil; at love, at han nok skal levere en række værker, men i virkeligheden bruge tiden på andre, måske mere spændende projekter? Det lader til at have været strategien over for hertug Hans den Ældre i årene efter hjemkomsten til Wien fra Konstantinopel.

Der er dog også andre muligheder. Den ene mulighed er, at Lorck ved afrejsen fra Antwerpen i 1574 havde efterladt sine tegninger i håb om at vende tilbage og fortsætte arbejdet. Han kunne via sine kontakter i byen have foranlediget træsnitskærere (“formschneider”) dér i byen til at producere de mange blokke. De 36 træstokke fra 1576 kunne pege i den retning. Hvad der taler imod dette er, at der findes et brev fra en “formschneider”, Jakob Anton Bringhausen, dateret København i marts 1582, hvori han hævder at arbejde hos Melchior Lorck i København. Brevet er stilet til den i Berlin bosiddende læge, alkymist og forfatter Leonhard Thurneisser zum Thurn, der havde etableret et bogtrykkeri i byen i 1571 og tidligere havde haft Bringhausen ansat. Bringhausens brev er en bøn om at måtte vende tilbage til Thurneisser igen, men hvorfor og hvorvidt det skete ved vi ikke.³⁷ Hvis Lorck havde sin egen træsnitskærer ansat i København må vi gå ud fra, at de mange trykstokke er skåret her.

Så er der endelig muligheden for, at Lorck slet ikke forventedes at lave kunst efter kongens bestilling. Måske havde han i Frederik II ikke så meget fundet en arbejdsgiver som først og fremmest en mæcen, der mod lejlighedsvis tjenester gav ham støtte til publikationsprojekterne i form af en årlig sold. Frederik II havde god sans for prestigeprojekter, også dem, der kun indirekte kastede glans over ham selv, hvilket hans støtte til Tycho Brahes forskning på Hven er det bedste eksempel på. Man kunne altså godt forestille sig, at Frederik II ansatte Lorck, der i sine tidligere henvendelser gentagne gange havde omtalt sine store publikationsplaner, for at færdiggørelsen af det store tyrkiske værk kunne medvirke til at konsolidere kongens internationale reputation.

Havde vi kendt ordlyden af Lorcks bestalling ville det måske yderligere have givet en ledetråd. I notitsen om opsigelsen hedder det, at Lorck skulle sende sin originale bestalling retur til kancelliet, hvorefter kongen ville være ham nådigt stemt som tilforn. Der var med andre ord ingen sure miner, bare

³⁷ Staatsbibliothek zu Berlin, Handschriftenabteilung, MS. Bor. Fol. 680. Brevet omtales hos Moehsen 1783, 105.

forholdet blev afviklet ordentligt. Men indtil videre har det ikke været muligt at finde Lorcks originale bestalling, så vi kan ikke få nærmere at vide om hans ansættelsesforhold.

Alt taget i betragtning synes det mest sandsynlige vel at være, at Lorck har forsømt sit arbejde for kongen til fordel for sit eget, som han til gengæld fik gjort rigtig meget ved, og at det var grunden til hans opsigelse.

Hvad så? Hvad kan vi forestille os om Melchior Lorcks videre skæbne? Vi ved herefter intet med sikkerhed. De få værker vi kender fra hans hånd fra 1583 er de sidste i hans oeuvre.

Rantzaus og Brauns ovennævnte korrespondance fra 1587 var som nævnt ikke entydig med hensyn til om Lorck stadig levede eller var afgået ved døden på dette tidspunkt. Ej heller kan noget sikkert udledes af en regnskabspost i de kejserlige arkiver i Wien fra 31. december 1588, hvor Lorck nævnes blandt 74 *Hartschiere*, der skulle have godtgjort deres udgifter til sørgedragt i forbindelse med kejser Maximilian II's død i 1576.³⁸ Han optrådte måske bare på listen over dem, der var i tjeneste ved begravelsen? Ligeledes er vi uvidende om, hvorvidt hans årlige pension fra kejserhoffet siden 1579 nogensinde blev udbetalt. Sporene forvinder. Eftersom hans træsnit, der blev udgivet i Hamburg i 1626, ved en genudgivelse fra 1646 indeholdt et register, der henviste til en form for original tekst til træsnittene, lader det til, at trykstokkene og et eventuelt ledsagende manuskript befandt sig i Hamburg i begyndelsen af det 17. århundrede.³⁹ Det er derfor muligt, at Lorck efter den danske fiasko vendte tilbage til den by han flyttede til i 1567 og dér efterlod sig de ufærdige dele til det, der skulle have været hans *magnum opus*. Måske havde han stadig kontakter og venner i byen, måske endda familie – han havde jo som nævnt været forlovet – som tog sig af hans arv og formidlede den videre efter hans død, uvist dog hvornår.

Danmark, ser det ud til, vendte han aldrig mere tilbage til.

³⁸ Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, dok. december 1588.

³⁹ Se diskussionen i Fischer, Bencard & Rasmussen 2009, 7–20.

Litteratur

- Bertheau, Friedrich 1891, "Heinrich Rantzau als Geschichtsforscher", *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte* 21, 309–364.
- Fischer, Erik, Ernst Jonas Bencard & Mikael Bøgh Rasmussen 2009, *Melchior Lorck, Volume 1: Biography and Primary Sources*, København.
- Fischer, Erik, Ernst Jonas Bencard & Mikael Bøgh Rasmussen (under udgivelse, 2017), *Melchior Lorck, Volume 5: Catalogue Raisonné. Part Two: Paintings, Drawings, Graphic Works and Architecture*, København.
- Friis, Frederik Reinholdt 1872–1878, "Efterretninger om Kronborg Slot", *Samlinger til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie*, København, 277–365.
- Gillingstam, Hans 1982–1984, "Anders Lorichs", *Svenskt biografiskt lexikon* 24, Stockholm, 118 (<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/9674>, besøgt 2017-01-11).
- Grinder-Hansen, Poul 2013, *Frederik 2. Danmarks renæssancekonger*, København.
- Helk, Vello 1966, *Laurentius Nikolai Norvegus S.J. En biografi med bidrag til belysning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622*, København (*Kirkehistoriske studier* II. række, 22).
- Helk, Vello 1982, "Lorck, Andreas", *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* 6, Neumünster, 170–172.
- Honnens de Lichtenberg, Hanne 1989, *Tro, håb & forfølgelse: Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark*, København.
- Johannsen, Birgitte Bøggild & Hugo Johannsen 1993, *Kongens Kunst*, København (*Ny dansk kunsthistorie* 2).
- Lorck-Schierning, Andreas 1949, *Die Chronik der Familie Lorck*, Neumünster.
- Moehsen, Johann Karl Wilhelm 1783, "Leben Leonhard Thurneissers zum Thurn, Churfürstl. Brandenburgischen Leibarztes", *Beiträge zur Geschichte der Wissenschaften in der Mark Brandenburg von den ältesten Zeiten an bis zu Ende des Sechzehnten Jahrhunderts*, Berlin & Leipzig, 1–198.
- Rasmussen, Mikael Bøgh 2017, "Vienna redecored in classical guise. The entry of Maximilian II as King of the Romans in 1563", *Architectures of Festival in Early Modern Europe: Fashioning and Re-fashioning Urban and Courtly Space*, eds.: J. R. Mulryne, Krista De Jonge, Pieter & R. L. M. Morris, London.
- Spengler, Johan Conrad 1827, *Catalog over Det Kongelige Billedgalleri paa Christiansborg*, København.

- Zeeberg, Peter 1996, “Heinrich Rantzau (1526–1598), a Literary Maecenas between Denmark and Germany”, *Reformation and Latin Literature in Northern Europe*, eds.: Inger Ekrem, Minna Skafte Jensen & Egil Kraggerud, Oslo, 138–150.
- Zeeberg, Peter 1998, “The Literary Patronage of Heinrich Rantzau (1526–1598)”, *Acta Conventus Neo-Latini Barensis*, eds.: Rhoda Schnur et. al., Tempe, Arizona (*Medieval and Renaissance Texts and Studies* 184), 592–598.
- Zeeberg, Peter 2003, “Heinrich Rantzau (1526–98) and his humanist collaborators. The examples of Reiner Reineccius and Georg Ludwig Froben”, *Germania latina – Latinitas teutonica. Politik, Wissenschaft, humanistischer Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit*, eds.: Eckhard Keßler & Heinrich C. Kuhn., München (*Humanistische Bibliothek. Texte und Abhandlungen* I. Abhandlungen, 54), 539–552.

Illustrationer

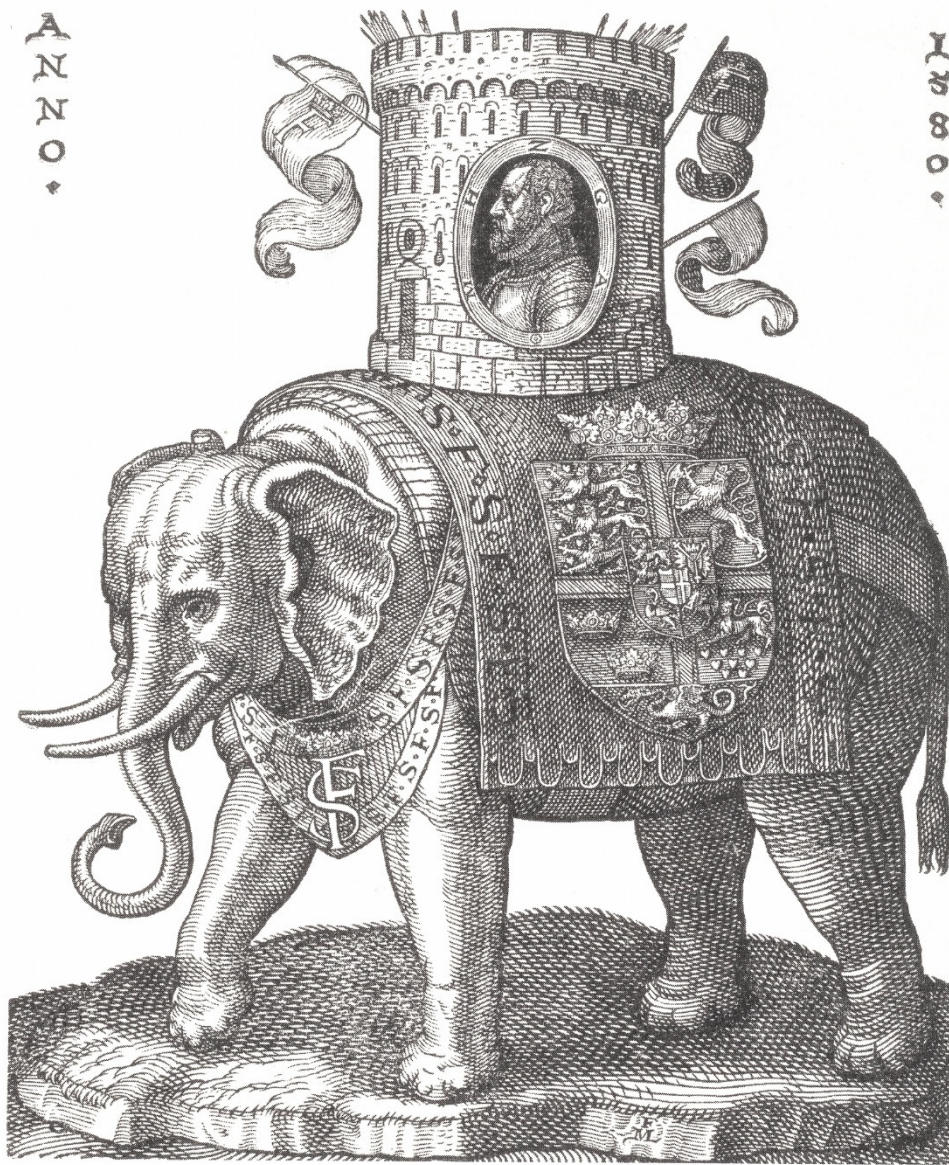

Fig. 1. Melchior Lorck, *Elefant – formentlig til brug i forbindelse med den genindstiftede Elefantorden*, 1580, træsnit, 209 x 171 mm, Statens Museum for Kunst, Den Kongelige Kobberstiksamling, inv. nr. KKSgb7864

Fig. 2. Melchior Lorck, *Frederik II*, 1582, kobberstik, 450 x 320 mm, Statens Museum for Kunst, Kobberstiksamlingen, inv. nr. KKSgb5009

